

Notițe de lectură pe marginea unei cărți cu un titlu promițător: Vasile DIACONU, Ludmila PÎRNĂU (ed.), *Un secol de arheologie în spațiul est-carpatic. Concepte, metode, tendințe*, Brăila-Piatra Neamț, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Editura „Constantin Matasă”, 2019, 465 p.

Despre acest volum știam încă de când era în „fașă”. Dacă nu mă înșel, pe la începutul anului 2018, am primit o invitație de a-mi aduce contribuția, din partea unuia dintre editorii volumului și anume colega Ludmila Pîrnău¹ (celălalt editor fiind arheologul preistorician Vasile

Diaconu²). Din motive (foarte) personale am refuzat. Teoria și mai ales istoria arheologiei mă interesează însă de cel puțin două decenii și bineînțeles că eram curios să văd rezultatul acestui efort editorial (pentru că a fost un efort!). În vara anului 2019, am primit volumul abia „scos de la cuptor” de la Ludmila Pîrnău, care, cunoscându-mi preocupările în domeniul istoriei și teoriei arheologiei, m-a îndemnat să-i fac o recenzie. Titlul anunțat pe copertă, calitatea grafică a cărții pe care o țineam în mână, calitatea hârtiei, dar mai ales faptul că pe Ludmila Pîrnău o cunosc de aproape trei decenii și o respect foarte mult, m-au făcut să accept imediat și fără nici o rezervă. Trebuie să spun însă

¹ Specializată în arheologie medievală, Ludmila Pîrnău este cercetător științific la Institutul de Arheologie din Iași.

² Specializat în studiul epocii bronzului, Vasile Diaconu este afiliat la Muzeul de Istorie și Etnografie din Târgu Neamț, din cadrul Complexului Muzeal Național Neamț.

că de obicei, înainte de a accepta să fac o recenzie sau o prezentare unei lucrări, mă asigur că am mai multe motive să o apreciez decât să o critic. O recenzie pentru mine nu este un pretext sau o ocazie de a-mi pune pe hârtie propriile frustrări. Nu vreau să „fac praf” pe nimeni, ci doar să-mi împărtășesc părerea pe un ton cât mai „obiectiv” și constructiv posibil și mai ales fără a jigni pe nimeni! Nu am văzut încă pe nimeni să „o ia pe calea cea dreaptă” în urma unei recenzii tăioase (și dacă se întâmplă să „o ia pe calea cea dreaptă”, nici într-un caz nu o face din cauza acelei recenzii). Nu pentru arătutul din deget și scrâșnitul din dinți a fost apreciat recent regretatul profesor Alexandru Barnea, ci pentru generozitatea lui! Sigur, uneori este foarte greu să rezisti tentației de a „face praf” mai ales că și pentru publicarea unei cărți foarte proaste se taie pădurea.

Întorcându-mă însă la subiectul recenziei de față, trebuie să spun că așteptările mele au fost foarte mari³. Primul articol din volum, semnat de un grup de trei autori în frunte cu distinsul cercetător ieșean Vasile Chirica, m-a nedumerit însă. Prin subiectul tratat – prezentarea sitului paleolitic Mitoc – *Malu Galben* –, articolul nu se încadrează în tematica volumului. El conține doar un mic „Historique de recherches”, în rest nici o reflecție asupra „conceptelor, metodelor, tendințelor” (pp. 15-58). Mi-ar fi plăcut, spre exemplu, să aflu despre contextul istoric, cultural și poate politic în care acest sit a atras atenția cercetătorilor, despre metodele de cercetare folosite și despre cum acestea au evoluat de-a lungul timpului. Asemănătoare este și situația studiului semnat de cercetătorul chișinăuian Denis Topal, dedicat „distribuției spadelor și pumnalelor din perioada scitică în regiunea carpato-nistreană” (pp.141-195). Atenție! Nu pun la îndoială calitatea acestor articole⁴. Spun doar că, după părerea mea, ele nu își aveau locul într-un volum consacrat istoriei, conceptelor, metodelor și tendințelor din arheologia spațiului est-carpatic.

Înțeleg însă cât de greu le-a fost celor doi editori să găsească autori potriviți, gata să se implice „à fond” într-un asemenea proiect. O spun fără nici o urmă de ironie! Îmi amintesc de reticența unui fost coleg, care s-a lăsat de mult de arheologie, atunci când a trebuit să-și aleagă subiectul tezei de doctorat propus de cel care urma să-i fie conducător științific. Subiectul se referea *grosso modo* la istoricul unei anumite branșe arheologice (« de la

începuturi până în zilele noastre »), reprezentant al căreia era și viitorul său conducător de teză. Ori, după temerile, de altfel destul de întemeiate, ale viitorului doctorand, asta însemna că ar fi fost nevoie să facă din teza sa un *laude* profesorului său. Spun toate acestea pentru că doamna Pîrnău mi-a vorbit despre rezerva unor arheologi de a participa la acest volum tocmai din frica sau din grija de a nu supăra pe nimeni. Ori, volumul de față se referă și la istoria foarte recentă a arheologiei din spațiul est-carpatic – de la 1918 la 2018. Trebuie spus și că un arheolog, fie el specializat în preistorie, « arheologie clasică », medievală, modernă sau contemporană, nu poate (excepțiile sunt rare) să se transforme *ad-hoc* într-un foarte bun istoric și analist al conceptelor, metodelor și tendințelor din domeniul său de specializare și asta chiar dacă este un specialist de primă mână în domeniul său. Un arheolog, în calitatea lui de interpret de contexte și artefacte arheologice, folosește metode și concepte complet diferite de cele ale unui istoric sau sociolog al științei. Or, pentru o cât mai bună înțelegere a trecutului și prezentului arheologiei trebuie să fii înarmat cu metodele „științei despre știință”. În loc de „citul” profilului trebuie să fii pregătit să citești, în afară documentelor de arhivă, gesturile, atitudinile, profilurile personale ale celor care au participat nemijlocit la făurirea istoriei arheologiei (în cazul de față al arheologiei est-carpatic), adică a arheologilor și istoricilor (eventual și a anturajului lor), începând cu cei care au trecut demult în neființă și terminând cu cei mai în vârstă și mai puțin în vârstă. În loc de „interviewarea” artefactelor și contextelor arheologice trebuie să fii pregătit să-i interviewezi pe aceștia din urmă⁵.

În acest sens, cred că publicarea în volumul luat în discuție a unei mărturii orale (interviu pregătit și luat după toate „regulile artei”) cu Vasile Chirica, având ca subiect experiența sa personală în domeniul arheologiei paleolitice din regiune, experiență începută acum mai bine de patru decenii⁶, ar fi fost un câștig indubitabil. Vasile Chirică este și un arheolog destul de documentat în privința trecutului și prezentului arheologiei moldave, mai ales a arheologiei ieșene, fiind unul dintre autorii monografiei despre Institutul de Arheologie din Iași⁷. În același sens, l-aș fi abordat și pe un alt autor prezent în acest volum⁸, și anume pe profesorul chișinăuian Gheorghe Postică, care activează

³ Așteptările mele au fost foarte mari și pentru că aveam experiența lecturii unui alt produs istoriografic românesc și anume a cărții *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, apărută încă la începutul anilor 2000, semnată de profesorul Mircea Angheliniu de la Universitatea „Valahia” (ANGHELINIU 2003). Finețea analizei efectuate de Angheliniu m-a impresionat foarte mult. Eram convins, imediat după ce o citisem (în 2004) și sunt convins și acum că cele mai importante edituri din Occident s-ar bucura să o aibă printre produsele lor.

⁴ Nici nu am cum să o fac, Paleoliticul pentru mine a fost doar un vis apărut și apus încă în anul doi de facultate (1994), iar spadele și pumnalele din perioada scitică mi-au « făcut din ochi »

doar din vitrinele unor muzee și din paginile unor publicații răsfoite în grabă.

⁵ Trebuie să fii pregătit chiar și de posibilitatea să sacrifici (sau să întrerupi) cariera de arheolog, cel puțin de arheolog de teren, așa cum a fost și cazul meu atunci când am început să cercetez problematica relației dintre politică (naționalism) și arheologie.

⁶ GLIGOR 2013: 374-375.

⁷ CHIRICA, APARASCHIVEI 2004.

⁸ Articolul semnat de profesorul Postică, dedicat cercetărilor arheologice ale civilizației medievale timpurii din interfluviul Nistru-Prut conține, ca și cel semnat de cei trei autori în frunte cu domnul Chirica, doar o mică secțiune, de fapt, introducerea, în care se face o incursiune rapidă în istoricul cercetării, mai ales din perioada sovietică (pp. 281-283), istoric pe care eu personal l-aș fi

în arheologia medievală de prin anii '70 ai secolului trecut⁹. În a doua jumătate a anilor '90, când îmi făceam ucenicia pe șantierul Orheiul Vechi (făcând parte din aceeași echipă cu Ludmila Pîrnău), domnul profesor Postică mi-a povestit și despre apariția primelor calculatoare la Institutul de Arheologie din Chișinău și despre cum a „îndrăznit” să le folosească, fiind printre primii, dacă nu primul arheolog medievist din capitala Republicii Moldova, care a deslușit beneficiile informaticii. Un interviu despre acest moment din istoria arheologiei chișinăuene, dar și despre alte evenimente la care a participat și despre care a mai scris¹⁰ ar fi fost, de asemenea, un mare câștig pentru volumul de față.

Fără nici o rezervă, dar cu multă eleganță, aș fi refuzat articolul despre „coeficientul de credibilitate a interpretărilor vestigiilor arheologice...” (pp. 121-126), semnat de distinsul profesor Ion Niculiță, cel care timp de mai mulți ani a condus Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova și care a crescut mai multe generații de arheologi chișinăuieni¹¹. L-aș fi refuzat în schimbul unui interviu serios, principalul scop fiind relatarea experienței sale acumulate pe parcursul mai multor decenii petrecute în arheologia moldovenească „de peste Prut”.

Că tot vorbesc despre arheologii generațiilor mai în vârstă, trebuie să remarc lipsa dintre autorii volumului a academicianului Victor Spinei și a profesorului Dan Gh. Teodor. Sigur, prezența lor nu era obligatorie, dar ambii, fără nici o îndoială, ar fi avut ce scrie sau spune. Din propria experiență, știu că profesorul Spinei este o persoană generoasă, dându-mi acum câțiva ani, mie și colegului Sergiu Musteață, un foarte interesant interviu¹². Presupun că și Dan Gh. Teodor nu este mai puțin generos. Îmi amintesc de discuțiile interesante de la Institutul de Arheologie din Iași, unde am fost de mai multe ori, pe parcursul anului 2003. Pregătindu-mi teza de doctorat la Universitatea Laval, l-am sunat de peste ocean pentru unele întrebări legate de relațiile dintre arheologii români și sovietici, la care mi-a răspuns fără rezervă.

Câteva articole prezente în volum mi-au atras atenția în mod deosebit, fie prin faptul că sunt bine documentate, fie pentru că subiectele tratate mă interesează mai mult decât altele, fie din ambele motive. Astfel, profesorul Nicolae Ursulescu de la Universitatea din Iași, într-o bună tradiție pozitivistă, schițează o sinteză, care pare a fi bine documentată, a istoriei cercetării Neoliticului de pe ambele maluri ale Prutului, pe care o împarte în trei mari etape (pp.

59-103). Cu siguranță că, dacă ar fi avut posibilitatea, profesorul Ursulescu ar fi întru totul de acord să înlocuiască, la pagina 88, verbul « a apărut » cu « s-au intensificat substanțial » sau « s-au multiplicat în mod evident » acolo unde vorbește despre posibilitățile post-decembriște ale arheologilor din România de a participa la manifestări științifice și deplasări de documentare în exteriorul țării, precum și a instruirii tinerilor la universitățile occidentale. Ca și alți arheologi menționați mai sus, profesorul Ursulescu ar fi putut da și el un interviu, dat fiind vechimea și experiența sa în domeniul arheologiei, fiind și cel care a pus bazele, între anii 1965-1984, predării acestei discipline la Universitatea suceveană (pe atunci Institutul pedagogic)¹³.

Articolul semnat de profesorul de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, Octavian Munteanu (pp. 217-241) și cercetătorul postdoctorand Vasile Iarmulșchi de la Freie Universität Berlin mi-a atras atenția și prin expunerea logică, suplă și bine documentată a istoriei cercetării culturii Poienesti-Lucașeuca, dar și pentru că prin analiza făcută asupra interpretărilor lăsate de arheologul moscovit G. B. Fedorov, « pionerul cercetării culturii Poienesti-Lucașeuca din spațiul de la est de Prut » (p. 231), au lăsat în urmă modul de multe ori clișeic de a trata cercetarea arheologică din perioada sovietică, conform căruia arheologii din alte centre sovietice de cercetare ar fi venit în RSSM exclusiv pentru a distorsiona istoria ei¹⁴.

Alte două articole, după părerea mea, bine documentate sunt cele semnate de Ludmila Pîrnău, cea care și-a asumat și rolul de co-editor al volumului de față, și Ion Tentiuc, arheolog medievist de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei din Chișinău. Primul autor face o incursiune în « cercetarea arheologică a așezărilor rurale medievale din răsăritul Moldovei » istorice (pp. 413-456), al doilea propune o interpretare a ceea ce el numește « paradigme privind originea românilor din spațiul est-carpatic în istoriografia sovietică » (pp. 237-370). Mă voi opri mai mult asupra acestui din urmă articol. Incursiunea istoriografică propusă de Ion Tentiuc este cu adevărat impresionantă. Autorul dă dovadă de o bună cunoaștere a mediului istoriografic despre care vorbește, dar și a literaturii care până la el a abordat acest subiect sau subiecte conexe (ex. cercetarea arheologică a slavilor, istoriografie și propagandă în Moldova sovietică etc.). O spun în

nuanțat considerabil. Pentru părerea mea privind cercetarea arheologică a evului mediu din perioada sovietică vezi: STAMATI 2019. În rest, autorul ne prezintă interpretarea sa a situației demografice, etnice, economice, a spiritualității, a organizării sociale, politice și militare a comunităților de pe teritoriul și din epoca pe care le studiază.

⁹ SOCHIRCĂ 2004.

¹⁰ POSTICĂ 2016: 66-74; POSTICĂ 2016: 10-12.

¹¹ MATVEEV 2019: 507-509.

¹² STAMATI, MUSTEAȚĂ 2017: 216-258.

¹³ IGNAT 2010: 167-170.

¹⁴ Trebuie să atenționez cititorul că domnul Octavian Munteanu mi-a fost profesor, apoi mi-a devenit prieten foarte apropiat. Asta însă nu înseamnă că aprecierea făcută articolului său este una gratuită. În istoriografia din Republica Moldova, arheologul moscovit G. B. Fedorov a fost într-adevăr tratat adesea (mai ales în anii 90) în culori exclusiv sau preponderent negative. Pentru o analiză mai recentă a activității lui Fedorov în RSS Moldovenească vezi: STAMATI 2019: 60-147. În rest, bineînțeles că cititorii își vor face propriile lor păreri despre acest articolul, ca și despre celelalte.

cunoștință de cauză. Eu însumi am dedicat mai multe lucrări acestui subiect¹⁵. Este adevărat că unele dintre lucrările mele sunt publicate în reviste de specialitate din afara României și Moldovei, ele sunt însă ușor de găsit pe internet (www.academia.edu). Cu toate acestea, autorul articolului discutat nu face nici o referire la ele, măcar pentru a spune ca nu este de acord (și de ce ?) cu interpretările regăsite acolo. Vreau să cred că domnul Tentiuc nu a făcut-o din rea/credință, ci doar pentru că i-au scăpat din vedere, așa cum până acum mi-a scăpat din vedere și mie capitolul despre istoriografia sovietică din monografia sa apărută în 2017¹⁶, despre care am aflat din acest volum, fiind citat și în articolul său (p. 337, nota 1) și în cel semnat de Ludmila Pîrnău (p. 440, nota 139). În orice caz, mi-ar face plăcere să discut cu domnia sa și despre aceste paradigme, dar și despre cum anume marxismul sau « metodologia marxistă » a provocat, deopotrivă cu « clișeele de sorginte panslavistă » cea « adevărată criză în sistemul de cercetare din statele componente ale URSS și cele ale lagărului socialist » despre care vorbește în articolul său (p. 338). Trebuie să spun că Ludmila Pîrnău, deși nu vorbește despre o astfel de criză, totuși menționează și ea influența « învățaturii marxiste » sau a « spiritului marxist » asupra cercetării lumii rurale medievale din perioada sovietică¹⁷ (pp. 415, 441). După părerea mea, ambii autori au tot ce le trebuie pentru a demara un mic proiect de cercetare prin care să verifice dacă marxismul a influențat cu adevărat și dacă da în ce măsură și în ce anume, arheologia medievală din Moldova sovietică. Ambii manifestă un interes vădit pentru istoria cercetării arheologice din RSSM, ambii au acces la literatura de specialitate produsă în perioada sovietică, dar și la documentele depozitate în arhivele din Chișinău¹⁸.

Informații și idei interesante despre trecutul și prezentul cercetării arheologice la est de Carpați sunt de găsit și în alte articole propuse în volumul de față. Mă voi limita însă doar la notarea unor interogații apărute după lectura unora dintre ele. Astfel, în concluziile articolului său « Despre metodele de cercetare arheologică din Bucovina austriacă » (127-139), Bogdan-Petru Niculică de la Muzeul Național al Bucovinei anunță că „Datele privitoare la modalitățile de practicare a arheologiei în perioada austriacă sunt relativ puține, iar posibilitățile maximei exploatare istoriografice au fost aproape atinse, întrucât izvoarele documentare sunt limitate (poate doar în arhivele

și muzeele vieneză să existe unele documente inedite)” (p. 136). Mă întreb însă dacă nu ar fi fost mai prudent ca autorul, înainte de a face această afirmație, să verifice și literatura din Ucraina despre istoricul cercetărilor arheologice din Bucovina? De asemenea, trebuie să remarc că prin această afirmație, autorul își contrazice propria idee expusă în introducere, acolo unde spune că „De-a lungul anilor care au urmat [se are în vedere perioada care începe cu sfârșitul anilor 60 ai secolului trecut], au mai fost produse contribuții istoriografice privitoare la începuturile, evoluția și conținutul arheologiei din acest spațiu administrativ austriac [se are în vedere Bucovina]. În concordanță cu aserțiunile formulate, ne racordăm și noi la părerea că încă sunt multe documente de cercetat și descoperiri sau personalități de exploatat istoriografic” (p.128).

În articolul său dedicat cercetării vestigiilor atribuite dacilor liberi din județul Neamț (pp. 243-2279), George Dan Hânceanu de la Muzeul de Istorie din Roman, deplângând „comoditatea” și „preferința” unor colegi de breaslă pentru arheologia de birou și goana acestora după „rezultate spectaculoase, în general provenite din tezaure descoperite întâmplător”, presupune, pe de o parte, că situația „se datorează și faptului că, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, specialiștii au descoperit noi culturi arheologice pentru spațiul românesc, iar contradicțiile apărute au fost clarificate cu argumente, motiv pentru care generația tânără nu prea mai are probleme de lămurit sau obiective de îndeplinit, majoritatea descoperirilor încadrându-se la categoria „vestigii comune”, deja cunoscute, (p.264). Pe de altă parte, autorul susține că, „practic, credem că este un semnal de alarmă asupra lipsei de specialiști din domeniu care va genera un vid de cunoaștere și o stagnare a cercetării culturii dacilor liberi” (p.267). Mă întreb însă, dacă „contradicțiile” despre care vorbește autorul au fost într-adevăr „clarificate” și dacă „generația tânără” chiar „nu prea mai are probleme de lămurit sau obiective de îndeplinit”? Să zicem că răspunsul rămâne afirmativ, în acest caz sunt însă curios să aflu de ce trebuie să tragi alarma asupra curenței de noi specialiști? Mai are rost să ne impacientăm în fața pericolului unui „vid de cunoaștere” și a unei „stagnări a cercetării” când „contradicțiile apărute au fost clarificate cu argumente” și „generația tânără nu prea mai are probleme de lămurit sau obiective de îndeplinit”?

¹⁵ STAMATI 2002: 183-202; STAMATI 2013: 779-794; STAMATI 2014: 361-372; STAMATI 2015: 81-95; STAMATI 2016: 195-213; STAMATI 2017: 53-80. Vezi și recent apăruta carte, STAMATI 2019.

¹⁶ TENTIUC 2017: 15-34.

¹⁷ În articolul său, Ludmila Pîrnău vorbește despre tendințozitatea mai multor arheologi din perioada sovietică, „excepție făcând, după o perioadă de activitate, I. Hîncu” (p. 429). Mi-ar fi plăcut ca doamna Pîrnău să explice pe scurt (poate într-o notă) ce anume din activitatea lui Ion Hîncu a făcut-o să considere că el „după o perioadă de activitate” nu mai era tendențios.

¹⁸ Acum câțiva ani, analizând literatura arheologică medievală din Moldova sovietică, dar și mai multe documente de arhivă (Arhiva Academiei de Științe din Moldova), nu am reușit să identific o influență a „învățaturii marxiste” asupra acesteia: STAMATI 2019: 45-47. Profesorul Florin Curta de la Universitatea din Florida a reușit însă să identifice în mediul arheologilor medievști din România din perioada comunistă un arheolog care a manifestat un interes real și sincer pentru aplicarea teoriei marxiste. Este vorba de Maria Comșa: CURTA 2020 (în curs de apariție); CURTA, STAMATI 2020 (în curs de apariție).

Pe arheologul Cătălin Hriban de la Institutul de Arheologie din Iași, care semnează un articol despre „Primele cercetări arheologice în Iași și problema începuturilor orașului” (pp. 391-412) l-aș fi rugat să explice de ce totuși, „Înainte de a întreprinde orice demers asupra istoricului cercetării arheologice într-un teritoriu dat, ar trebui înțelese începuturile locuirii în respectivul areal” (p. 391) ? De ce, „În acest sens, cercetătorul ar trebui să exploreze legătura strânsă între natură și forma terenului, pe de o parte, și habitatul uman de cealaltă” (p. 391) ? Lista întrebărilor ar putea fi cu ușurință lungită și pe seama altor autori, mă voi opri însă aici.

Concluzionând, în viziunea mea, volumul editat de arheologii Vasile Diaconu și Ludmila Pîrnău trebuie văzut ca o încercare sau mai bine zis ca un test care arată că un astfel de demers istoriografic nu este ușor, dar că el trebuie dus mai departe. Din când în când, sau la anumite etape (și nu neapărat cu prilejul unor date rotunde), arheologii ca și reprezentanții altor științe socio-umane (istorici, etnologi, antropologi etc.) trebuie să se uite înapoi, dar și în „prezentul înconjurător” pentru a-și redefini identitatea și aserțiunile, pentru a pune în mișcare strategii cu ajutorul cărora să poată face față acestui prezent, dar și viitorului apropiat. Ori, altele au fost provocările pentru arheologie și arheologii români acum treizeci – patruzeci de ani (sau acum o sută de ani) și altele sunt acum. O ideologie (de tip sovietic) a lăsat locul alteia (de tip neoliberal), „une raison d'être” a înlocuit-o pe alta, sau poate încă nu sau nu în totalitate ? Astfel, răsfoind unele publicații arheologice apărute în ultimii ani sau citind intervențiile unor arheologi din *mass-media*, putem constata cu ușurință că paradigma națională care își ea avântul în spațiul românesc în secolul al XIX-lea încă nu și-a consumat pe deplin influența.

În orice caz, reflecțiile asupra trecutului, prezentului și viitorului arheologiei (în cazul dat, est-carpatic) merită să fie continuate, poate chiar sub forma unui nou proiect dirijat chiar de cei doi editori. Ar fi păcat ca experiența acumulată de aceștia să se piardă: nu este deloc ușor să-i convingi pe cei care au bani să finanțeze proiecte care „nu aduc bani”, nu este ușor nici să negociezi cu potențialii autori, să refuzi unele articole pentru calitatea lor sau pentru că nu se încadrează în tematica anunțată etc. Noul proiect ar putea lua și forma unui volum de interviuri cu reprezentanții diferitor generații de arheologi, volum care ar semăna oarecum cu cel semnat de Sever Dumitrașcu în 1995 în care se regăsesc mărturiile a 104 arheologi români¹⁹. Bineînțeles, noul proiect și respectiv noul volum trebuie să fie realizat la un cu totul alt nivel teoretic și metodologic.

IURIE STAMATI

BIBLIOGRAFIE

ANGHELINU 2003 Anghelinu, M., *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România*.

Concepte și modele aplicate în preistorie, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște.

- CHIRICA, APARASCHIVEI 2014 Chirica, V., Aparaschivei, D., *Institutul de arheologie Iași*, in col. BAI, XIII, Iasi.
- CURTA 2020 (în curs de apariție) Curta, FL., *Marksizm v rabotakh Marii Komsha* [Marxism în opera Mariei Comșa], in: *Stratum plus*, 5.
- CURTA, STAMATI 2020 (în curs de apariție) Curta, FL., Stamati, Iu., *Women Archaeologists Under Communism: Breaking the Glass Ceiling*, Springer, New York.
- DUMITRAȘCU 1995 Dumitrașcu, S., *Arheologia română la sfârșit și început de mileniu. Convorbiri cu 104 arheologi români*, Ed. Universității din Oradea, Oradea.
- GLIGOR 2013 Gligor, M., *Dr. Vasile Chirica la 70 de ani*, in: *ArhMold*, 36, 374-375.
- IGNAT 2010 Ignat, M., *Une reconnaissance bien mérité : l'accordage du titre de Doctor Honoris Causa au professeur Nicolae Ursulesc*, in: *Codrul Cosminului*, XVI, 1, 167-170.
- MATVEEV 2019 Matveev, S., *Profesorul Ion Niculiță la 80 de ani*, in: *Tyragetia*, S.N. XIII, 1, 507-509.
- POSTICĂ 2016 Postică, Gh., *Periplul unei monografii interzise*, in: *Scara vieței* de I. Hîncu, editat de Gh. Postică, Ed. Cartdidact Chișinău, 66-74.
- POSTICĂ 2016 Postică, Gh., *Personalitatea arheologului Ion Hîncu*, in: *Scara vieței* de I. Hîncu, editat de Gh. Postică, Ed. Cartdidact Chișinău, 10-12.
- SOCHIRCĂ 2004 Sochircă, Z. (ed.), *Gheorghe Postică la 50 de ani*, ULIM\Cartdidact. Chișinău.
- STAMATI 2019 Stamati, Iu., *The Slavic Dossier. Medieval Archaeology in the Soviet Republic of Moldova: Between State Propaganda and Scholarly Endeavor*, BRILL, Leiden-Boston.
- STAMATI 2017 Stamati, Iu., *Pourquoi les Roumains ne sont-ils pas devenus un peuple slave ? Essai sur la place des Slaves médiévaux dans l'historiographie nationale roumaine (XVIIe siècle – début du XXe siècle)*, in: *Ethnologies*, 37, 2, 53-80.
- STAMATI 2016 Stamati, Iu., *Încercări de sovietizare a arheologiei românești (sfârșitul anilor 40 – mijlocul anilor 50 ai secolului al XX-lea)*, in: *Archiva Moldaviae*, 8, 195-213.
- STAMATI 2015 Stamati, Iu., *Two chapters of the Sovietization of the Romanian archaeology (from the late 1940s to the mid-1950s)*, in: *Archaeologia Bulgarica*, 19, 1, 81-95.

¹⁹ DUMITRAȘCU 1995.

- STAMATI 2014 Stamati, Iu., *Entre l'internationalisme et le patriotisme : les Slaves et l'ethnogenèse des Moldaves dans l'historiographie soviétique des années 1924-1940*, in: *Revue des études slaves*, 85, 2, 361-372.
- STAMATI 2013 Stamati, Iu. *Les Slaves et la genèse des Roumains et de leurs États selon la tradition historiographique russe, de la chronique Voskresenskaja à Lev Berg*, in: Curta, Fl., Maleon, B.-P. (eds.), *The Steppe Lands and the World Beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 779-794.
- STAMATI 2002 Stamati, Iu., *Cercetarea istorico-arheologică cu privire la secolele V/VI-VII P.Chr. în Republica Moldova, între anii 1950-1990*, in: *EphNap*, 12, 183-202.
- STAMATI, MUSTEAȚĂ 2017 Stamati, Iu., Musteață, S., *Din periplul biographic al unui distins istoric. Interviu cu academicianul Victor Spinei*, in: *Plural, History, Culture, Society*, 5, 1, 216-258.
- TENTIUC 2017 Tentiuc, I., *Populația din Moldova Centrală în secolele X-XIII*, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău.